

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

© Яструбський М.Я., Кузнєцов Я.В., 2011

Розглянуто особливості формування конкурентної політики в Україні. Проведено дослідження конкурентних впливів на мікро- та макрорівні у часовій динаміці. Досліджено тенденції формування конкурентної політики за умов видозміни відносин власності.

Ключові слова: конкурентна політика, конкуренція, ринкове регулювання, ресурси, конкурентоспроможність.

M.Ya Yastrubskyj, Ya. V Kuznecov
Lviv Polytechnic National University

COMPETITION POLICY IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article deals with peculiarities of competition policy in Ukraine. The article presents a study of competitive impacts on micro and macro dynamics in time. The article examined trends of competition policy in a modification of the ownership.

Key words: competition policy, competition, market regulation, resources, competitiveness.

Постановка проблеми. Народне господарство кожної країни є складною економічною системою, в якій виокремлюють різні сфери (наприклад, матеріального та нематеріального виробництва), галузі, підприємства та їхні філіали, де працюють мільйони робітників десятків тисяч професій. Первинною ланкою цього складного організму є підприємства, на яких зайнято від одного–двох до кількох сотень тисяч осіб. Їх функціонування нерозривно пов'язане з конкурентною боротьбою, яка сприяє розвитку різномірних ринків. Водночас конкурентній боротьбі притаманна ціла гама проявів, які доволі часто мають антагоністичний характер. З огляду на це, виникає потреба у регулюванні цих процесів, а на державному рівні – провадження конкурентної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти категорій «конкуренція», «конкурентна політика», «конкурентне середовище» знайшли відображення у працях таких провідних учених-економістів, як М. Портер, Б. Беквіт, Р. Хейлброннер, В. Геєць, Е. Чемберлін, І. Бланк, А. Сміт, А. Мазаракі та ін. Тим не менше, незважаючи на значний науковий доробок в галузі конкурентної політики, це питання потребує постійного вдосконалення й регулювання, що викликано безперервними новаціями ринків, видозміною форм власності та іншими впливовими чинниками.

Формування цілей статті. Особливої уваги потребує вивчення питань конкурентної політики на мікро- та макроекономічному рівні, дослідження тенденцій розвитку ринків та форм власності та пошук оптимальних шляхів реалізації конкурентної політики в Україні, що дасть змогу включити відповідні соціально-економічні напрями розвитку у державні програми з метою належного регулювання питань конкурентної політики сьогодення та на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство, незалежно від розмірів, форм власності та інших критеріїв, за соціально орієнтованої ринкової економіки повинно отримувати дохід (зокрема прибуток) від своєї діяльності. Для цього воно має діяти на принципах господарського (або

комерційного) розрахунку. Такими основними принципами є самокупність, самофінансування, самозабезпечення, матеріальна зацікавленість, економічна відповідальність, господарська самостійність у межах чинного законодавства у поєднанні з контролем державних органів за його дотриманням.

Діяльність будь-якого підприємства нерозривно пов'язана з підприємництвом. Причиною виникнення фірм називають необхідність зменшення витрат — мінімізації ризику та конкуренції. Проте ці причини є похідними від зумовленості появи фірм з розвитком продуктивних сил, поглибленням суспільного поділу праці, передусім в одиничній формі (спеціалізації, кооперації).

Стратегічна стабільність підприємства на ринку можлива лише за умов його конкурентоспроможності та можливості адаптації до змін зовнішнього середовища, стверджує М. І. Круглова. Щоб бути конкурентоспроможним, суб'єкт господарської діяльності повинен мати переваги. Тому вважаємо за необхідне розглядати конкурентоспроможність підприємства як систему, ураховуючи її структуру, яку показано на рис. 1.

Рис. 1. Схема конкурентоспроможності підприємства [2]

Першою складовою конкурентоспроможності підприємства є конкурентоспроможність пропозиції на ринку, яка зумовлює так звану поточну конкурентоспроможність підприємства, а саме – поняття «пропозиція продукту» істотно розширює межі чинників, які враховуються під час аналізу конкурентоспроможності, що визначають остаточний вибір покупця. Отже, пропозиція містить у собі продукт, ціну і супутні послуги, тобто те, що зумовлює корисність (вигідність) придбання для клієнта. Якщо підприємство має кілька пропозицій (диференціація), то можна говорити про інтегральну конкурентоспроможність усього продуктового портфеля [2].

Довгострокова конкурентоспроможність підприємства визначається такою складовою системою – конкурентоспроможністю розташовуваних ресурсів або потенціалу підприємства: фінансових, природних, матеріальних, технологічних, виробничих, кадрових тощо. Зокрема, платоспроможний попит також можна розглядати як один із видів ресурсів, із приводу доступу до якого існує конкуренція. При цьому, якщо розглядати загальний сукупний попит, то усі підприємства, що пропонують товари чи послуги на певній території, є конкурентами. Наявність ресурсів дає змогу підприємству тривалий час забезпечувати (підтримувати) конкурентоспроможність пропозиції. Відзначимо, що ресурсні переваги підприємства перед конкурентами набувають практичного значення тільки у разі їх відповідності поточним ринковим умовам.

В умовах конкуренції необхідно підтримувати ресурсну базу в актуальному для умов ринку становищі. Цей процес, а також грамотне використання наявних ресурсів з точки зору конкуренції зумовлений конкурентоспроможністю менеджменту підприємства, насамперед – вищого керів-

ництва. Здатність топ-менеджерів до прийняття найважливіших стратегічних рішень, генерації нових ідей саме у тому темпі, якого вимагає ринок, і уміння організувати їх виконання, готовність піти на розумний ризик є найважливішими чинниками конкурентоспроможності менеджменту. Конкурентоспроможність менеджменту – це порівняльна характеристика якості менеджменту на підприємстві й у конкурентів. Насамперед це розбіжності в кваліфікації, мотивації, організації керування. Оцінка конкурентоспроможності менеджменту ускладнена, тому що результати роботи кожного менеджера інтегруються у загальний результат, що, своєю чергою, може виявлятися з певним запізненням. Значення цієї складової конкурентоспроможності особливо виявляється в умовах динамічного зовнішнього середовища й активної конкурентної протидії.

Сполучним, базовим елементом зазначених аспектів конкурентоспроможності є конкурентоспроможність підприємницької ідеї. Підприємницька ідея включає основне уявлення про продукт підприємства, про спосіб задоволення потреби клієнтів, про спосіб підтримки та розвитку потенціалу і про способи управління підприємством. Зазначені складові є унікальними для кожного підприємства, а їх вдале сполучення зумовлює конкурентоспроможність підприємницької ідеї. Логічно припустити, що на конкурентоспроможність підприємницької ідеї істотно впливають особисті характеристики власника (власників) бізнесу, наприклад, його наполегливість у досягненні поставленої мети. При цьому найважливішим критерієм конкурентоспроможності підприємницької ідеї є її ефективність з погляду ринкових перспектив.

Враховуючи аналіз поняття конкурентоспроможності підприємства, виділимо її основні ознаки:

- відносність;
- обмеженість у часі;
- наявність ринкових умов;
- адаптація в умовах зміни зовнішнього і внутрішнього середовищ;
- поєднання інтересів споживачів і виробників;
- наявність конкурентних переваг;
- оцінювання як споживачем, так і підприємцем.

Необхідно зазначити, що однією з важливих ознак конкурентоспроможності підприємства є її відносність. Конкурентоспроможність не є внутрішньою якістю підприємства. Вона може бути виявлена та оцінена тільки у межах групи підприємств, що належать до однієї галузі, чи підприємств, що випускають продукцію, схожу за властивостями. Необхідно враховувати те, що одне й те саме підприємство на вітчизняному ринку може бути визначене конкурентоспроможним, а у межах світового ринку – ні. З цієї позиції, таку конкурентоспроможність можна визначити як відносну характеристику, що показує відмінність процесу розвитку цього підприємства-конкурента, як за мірою задоволення своєю продукцією чи послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності. У зв'язку з тим, що зовнішнє середовище будь-якого підприємства так само, як і підприємство, являє собою динамічну систему, параметри стану якої постійно змінюються, виникає необхідність у новому оцінюванні конкурентоспроможності. Тобто конкурентоспроможності підприємства в природний спосіб властивий динамізм, і її варто розглядати тільки у межах певного часового інтервалу.

Конкурентоспроможність підприємства відображає ступінь реалізації потенційних можливостей підприємства із набуття й утримання протягом доволі тривалого часу конкурентної переваги порівняно з конкурентами, а саме: ефективності системи продажів (маркетингової та збутової інфраструктури); рівня цін на реалізовану продукцію, що залежить від собівартості виробництва і реалізації продукції підприємства; якісних характеристик виробленої продукції тощо. За рахунок своїх ринкових переваг підприємство одержує можливість потіснити конкурентів на ринку, збільшити власні обсяги продажів, певною мірою впливати на середньоринковий рівень цін за рахунок маніпулювання обсягом продажів і, зрештою, підвищити свої кінцеві фінансові результати (величину чистого прибутку).

Найефективніший вид підприємств у розвинених країнах — колективні трудові (народні) підприємства, в яких усувається антагонізм між працею і власністю, працею і економічною владою,

працею та управлінням власністю; на них відкриваються найбільші можливості для розвитку творчих, організаторських, інтелектуальних і фізичних сил людини. Своєрідний ренесанс малого бізнесу почався з розгортанням НТР, яка посилює процес спеціалізації, кооперування виробництва, формує великий попит на вузькоспеціалізовану продукцію. Малі підприємства мобільніші в управлінні, в переорієнтації на випуск нових товарів і послуг, у створенні нових зразків продукції, в експериментаторстві, у зниженні деяких витрат виробництва (через відсутність або низькі витрати на управління, рекламу тощо), у повнішому використанні особистісних і речових чинників виробництва, у необхідності значно менших сум капіталу для їх заснування тощо. Тому великі компанії часто використовують їх як випробувачів нової техніки, перекладають на них ті види діяльності, які їм не вигідні (де не потрібне масове виробництво тощо), а отже, їх існування певною мірою вигідне для великого бізнесу, дає змогу привласнювати частину прибутку малих підприємств тощо. Водночас на переважній більшості малих підприємств нижча продуктивність праці, вони неспроможні впроваджувати новітні досягнення науки і техніки, підвищення інтенсивності праці відбувається за рахунок використання сімейної праці, подовження робочого дня. Ці підприємства також економлять на техніці безпеки, поліпшенні умов праці, мають менші можливості для підвищення кваліфікаційного рівня працівників тощо.

Значного розвитку в останні два десятиріччя у передових країнах набув венчурний (ризиковий) капітал — якісно новий засіб фінансування ризикового підприємства, яке працює над втіленням у виробництво певної ідеї або проекту. Ризикові підприємства не повертають вкладені у них кошти і не виплачують відсотки на них. Проте інвестор отримує права на усі запатентовані й незапатентовані ноу-хау, інновації й засновницький прибуток від діяльності такого підприємства у разі успіху. Щоб якнайповніше використати позитивні аспекти малих підприємств і послабити негативні наслідки їх діяльності, держава повинна надавати їм всебічну підтримку. Для цього у багатьох розвинених країнах вона допомагає малим компаніям у підготовці кадрів, розповсюджує науково-технічну інформацію, надає податкові пільги для створення нових підприємств, для їх кооперації із середніми та великими фірмами, стимулює залучення нових технологій, субсидує науково-дослідні роботи, укладає з ними контракти, звільняє від податків у разі впровадження ними передових досягнень науки і техніки тощо. Важливого значення має створення таких підприємств в економічно відсталих регіонах країни.

На макроекономічному рівні конкурентна політика проявляється так.

Ядром господарського механізму на сучасному етапі розвитку суспільства є державне регулювання конкурентної політики.

Основними елементами механізму регулювання капіталістичного господарства, а отже, збалансованості національного ринку за сучасного капіталізму є:

– ринкове регулювання, яке здійснюється за допомогою механізму конкуренції, динаміки ринкових цін, стихійного вирівнювання попиту і пропозиції тощо. Таке регулювання обмежене переважно монополізованим сектором економіки, в якому на початку ХХІ ст. налічується понад 98 % від усіх підприємств (у США їх понад 25,4 млн.), які виробляють майже 40 % ВВП, на них зайнята більша частина найманих працівників;

– корпоративна (а в її межах монополістична або олігополістична) планомірність. Гігантські багатогалузеві концерни за допомогою комп'ютерних систем, маркетингу вивчають масовий попит (його структуру, динаміку), формують його. Тому виробництво товарів концернами зорієнтоване на відомий ринок на основі попередніх погоджень щодо номенклатури продукції, її кількості і якості. У наш час на світовий ринок за попередніми домовленостями між виробниками та споживачами надходить близько 70 % від усіх товарів, основну масу яких виробляють гігантські монополістичні об'єднання;

– державне регулювання як комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та розширеного відтворення відносин економічної власності для стабілізації економічного способу виробництва та його пристосування до умов, що змінюються.

Державне регулювання здійснюється передусім через антициклічну, регіональну, інвестиційну, амортизаційну, структурну, грошово-кредитну, фінансово-бюджетну, антиінфляційну, валютну, митну, цінову, соціальну, екологічну та інші форми економічної політики.

Між елементами механізму регулювання сучасного капіталізму відбувається взаємодія, взаємопроникнення. Це означає, наприклад, що механізм ринкового регулювання певною мірою доповнює корпоративну планомірність, а вона, своєю чергою, частково поширюється і на немонополізований сектор економіки. Так, через контрактну систему підприємства немонополізованого сектору економіки втягнуті в орбіту корпоративної планомірності.

Найважливішою ланкою такої планомірності є планування у межах гігантських транснаціональних корпорацій (ТНК). Ядро їх діяльності — внутріфірмові операції, на які сьогодні припадає 40 % від експорту та імпорту США.

В Україні понад 50 % малих підприємств не ведуть виробничу діяльність, більшість займається торговельною, посередницькою діяльністю. Головні причини цього — недосконалість законодавства (насамперед податкового), велика ціна кредитів, чиновницьке свавілля, практика створення малих підприємств на основі державних тощо — ці чинники істотно руйнують конкурентне середовище.

Критерій оптимальності неоднаковий для різних галузей промисловості. Так, в автомобільній промисловості оптимальними є підприємства, які щорічно випускають не менше 500 тис. легкових і 130—150 тис. вантажних автомобілів, а для їх створення потрібно не менше 1 млрд. дол. [4]. У взуттєвій промисловості — ті, що випускають 1—3 млн. пар взуття на рік. На венчурних підприємствах, орієнтованих на розроблення нової продукції, оптимальна кількість працівників — до 15 осіб. Західні науковці називають свою економіку системою прибутків і збитків. Про економічну відповідальність господарського розрахунку свідчить той факт, що у Великобританії впродовж першого року банкрутує кожна четверта фірма, в Японії — 7 із 10 впродовж 5 років. Завдання держави створювати такі умови, за яких би зменшувались ці показники на кожному економічному циклі.

Основними формами державного регулювання є планування (довготермінове, середньотермінове і короткотермінове), програмування (насамперед за допомогою складання цільових комплексних програм) та прогнозування на національному і наднаціональному рівнях. Вища форма державного регулювання — національне демократичне економічне планування.

Для регулювання цих підсистем використовують такі методи (засоби): економічне регулювання; правове регулювання; адміністративне регулювання.

В окремих країнах опосередковане регулювання цін здійснюють через механізм прискореної амортизації (до витрат виробництва у цьому випадку зараховують завищені амортизаційні відрахування), встановлення податку на додану вартість, стимулювання експортної діяльності вітчизняних товаровиробників, надання їм пільгових кредитів тощо. Важливу роль в останні роки відіграє прийняття законодавчих норм заборонного технологічного регулювання. Так, у США прийнято рішення, що через кілька років питома вага шкідливих викидів автомобілів в атмосферу повинна значно знизитися, що змушує автомобільні корпорації вдосконалювати якість машин. Державне регулювання цін значно посилюється під час кризи.

Якщо розглянути майбутні формування (5–7 років), тоді картина виглядає так. Деякі західні учені прогнозують, що цілковито переважатиме державна форма власності. Так, американські економісти Б. Беквіт, Р. Хейлброннер вважають, що ринковий механізм і приватна власність будуть істотно змінені або цілком замінені державною власністю та державним управлінням [3]. Такі прогнози безпідставні, оскільки механічно копіюють тенденцію розвитку державної власності в окремі проміжки часу і екстраполюють цю тенденцію на майбутнє. Крім того, вони не враховують дії закону заперечення заперечення. Зміст його щодо характеру взаємодії існуючих форм власності та тенденції їх розвитку на майбутнє полягає насамперед у тому, що кожна наступна, розвинена форма власності не повністю, а діалектично (з утриманням позитивних сторін) заперечує попередню. Прогнози названих авторів ґрунтуються майже на цілковитому запереченні корпоративної (зокрема монополістичної) власності.

Державна власність є найвищою суспільною формою розвитку продуктивних сил лише у межах окремих національних держав. Але оскільки сучасні продуктивні сили дедалі більше

переростають межі окремих країн, особливо малих та середніх, посилюється процес інтернаціоналізації технологічного способу виробництва, то їх суспільною формою розвитку стають ефективніші (порівняно з державною) форми власності. Це є інтегрована власність, передусім окремих країн та наднаціональних органів. При цьому, однак, переважаючою суспільною формою розвитку продуктивних сил є державна власність (на засоби виробництва, національний дохід, інтелектуальну власність тощо).

Ще однією тенденцією розвитку відносин власності у майбутньому стане зрощування двох або кількох типів і форм власності й утворення на цій основі змішаних форм. З погляду характеру відносин економічної власності у майбутньому найінтенсивніше розвиватимуться асоційовані форми власності трудових колективів як у межах окремих країн, так і між державами. Зростатиме питома вага профспілкової, кооперативної власності. У структурі сучасної корпоративної власності збільшуватиметься частка акцій трудящих. Водночас важливу роль відіграватиме поєднання індивідуального та колективного привласнення. Різні комбінації таких форм привласнення стануть ще однією тенденцією еволюції відносин власності.

Названі тенденції розвитку технологічного способу та відносин економічної власності зумовлюють відповідний розвиток господарського механізму. У найближчі десятиліття відбуватиметься його ускладнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить, що методи реалізації конкурентної політики в Україні повинні ґрунтуватись на набутому міжнародному досвіді з врахуванням національних особливостей економічного розвитку. Це передбачає проведення реформ у різних сферах суспільного життя: економічній, правничій, податковій з метою створення сприятливого середовища для розвитку продуктивних сил та економіки загалом. Проведення конкурентної політики в Україні повинно бути зорієнтоване на перспективу широкомасштабного входження у міжнародну економічну спільноту з врахуванням тенденцій її розвитку. Ці тенденції передбачають, що разом з механізмом ринкової конкуренції, корпоративною (зокрема монополістичною та олігополістичною) планомірністю та державним регулюванням економіки все більшого значення набудатиме наднаціональне регулювання макроекономічних процесів на різних рівнях функціонування світового господарства. У межах корпоративного, державного та наддержавного регулювання існуватиме поєднання адміністративних, правових і економічних важелів. Однак переважатимуть економічні форми й методи регулювання мікро- та макроекономічних процесів.

1. Фатхутдінов Р.А. Розробка управлінського рішення. – М.: ЗАО «Бізнес-школа», Інтел-синтез, 1997. – 352 с. 2. Круглов М. І. Стратегічне управління компанією. – М.: Російська ділова література, 1998. – 768 с. 3. Беквит Г. Продаючи небачене: Керівництво з сучасного маркетингу послуг / пер. з англ. – М.: Альпіна Бизнес Букс, 2004. – 272 с. 4. Оцінка бізнесу: підручник / під ред. А.Г. Грязнової, М.А. Федотової. – М.: Фінанси та статистика, 1999. 5. Жук Л.А., Жук Л.І. Правові основи підприємницької діяльності. – К.: Знання, 2004.